

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

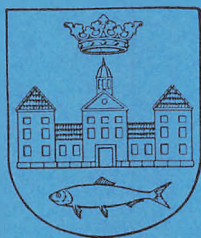
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

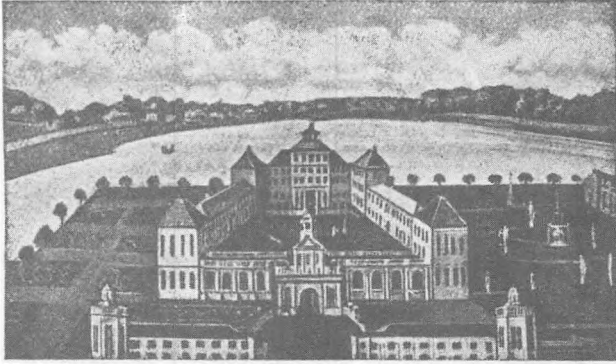
HISTORISK FORENING

FOR

GRAASTEN BY OG EGN

1977

Billedet, der viser Gråsten Slot
ca.1750, har foreningen modtaget
som gave af Ahlmannstiftelsen

HISTORISK FORENING
FOR
GRÅSTEN BY OG EGN

ÅRSSKRIFT - 1977

INDHOLD

Til medlemmerne	side 1
Frederik IX mindesten	side 4
Frihedsmonumentet	side 8
Verdenskrigen 1914-18	side 13
Mindesten, Fiskebækvej	side 23
Krigen 1864 fortalt af Lorenz Damm	side 26
Von Vettes brude- og lånelegat	side 39

Til medlemmerne

I denne tredie årgang af vort årsskrift fortsætter vi beskrivelser og registrering af kommunens mindesten. Med omtalen iår er vi næsten ved vejs ende. De resterende tavler på bygninger og stenene i Ahlmannsparken og ved Gigthospitalet gemmer vi til en anden gang.

Af de to hovedartikler iår er den ene en ung mands beskrivelse af sin deltagelse i krigen 1864. Han var landmand i Rinkeæs på Askagergård, og hans uimponerede og nøgterne sprog taler levende til os idag.

Den anden artikel fortæller om oberstløjtnant von Vette og det brude- og lånelegat, han oprettede. Det er iår 135 år siden, legatet blev konfirmeret af Chr. VIII, og det er morsomt, at det gennem skiftende tider stadig lever og virker efter legatstiftens hensigt.

Når årsskriftet går i trykken, er vi allerede gået i gang med at forberede det næste, og vi vil gerne have hjælp fra vore medlemmer.

Der er sikkert mange, der kan fortælle om oplevelser eller begivenheder, der kan give et billede af livet, som det har formet sig her i kommunen før i

tiden, eller som kan fortælle om et håndværk, en forretning eller en gårds historie.

Endnu har vi mellem os folk, der har deltaget i første verdenskrig og oplevet genforeningen. Også dette stof er vi interesserede i.

Man skal ikke være bange for at skrive løs. Redaktionsudvalget vil give en hjælpende hånd, hvis det ønskes.

Vi glæder os til at modtage bidrag.

Ved generalforsamlingen i Rinkenæshus holdt museumsdirektør S. Schoubye et spændende foredrag om slesvigske fajancer. Foredraget var ledsaget af mange smukke lysbilleder, og de ca. 50 fremmødte fik en god aften.

En lige så god aften var foreningens sommerudflugt til Sandbjerg Slot. Vejret var det bedst tænkelige, så det blev en dejlig aftenvandring i parken og langs Alssund. Efter at vi havde beset slottets stuer, var der kaffebord i spisesalen, og her fortalte Jens Lampe, Vester Sottrup, levende om Sandbjergs historie.

Til denne aften var godt 50 medlemmer mødt op.

Det lokalhistoriske arkiv er blevet tilknyttet Gråsten bibliotek.

Det betyder ingen ændring i arkivets arbejde med indsamling af arkivalier, men at vi får bopæl i det nye bibliotek, der skal bygges. Det vil give bedre opbevaringsforhold, og tillige bedre muligheder for interesserede for at benytte vore samlinger.

Vi er stadig interesseret i alt om mennesker, huse og gårde, og der er stadig plads på hylderne.

I lighed med ifjor vil ekstra eksemplarer af årsskriftet kunne købes af vore medlemmer til en favorpris af kr. 15,00 hos foreningens kasserer, revisor A.O. Skau, Fjordkobbøl 13, Alnor. Et mindre antal af årgangene 1975 og 1976 kan stadig erhverves for kr. 10,00 pr. stk. Det er en god og billig julegave.

Skriftudvalget

Frederik IX mindestenen

Den sidste mindesten, der er rejst her i Gråsten, er den smukke natursten, der står på Slotsbakken for på dette sted at hædre mindet om kong Frederik IX, der døde i 1972 efter næsten 25 års kongegerning.

Initiativet til dette minde blev taget af selskabet "De danske forsvarsbrødre", der på et kredsmøde i Åbenrå i maj 1972 vedtog at rejse et minde for kong Frederik. Man ville gerne, at det skulle være i Gråsten, stedet, hvor kong Frederik og dronning Ingrid, først som kronprinspar og siden som kongepar, hvert år havde tilbragt en del af sommeren på Gråsten Slot.

Man ønskede at rejse stenen på trekanten mellem Sønderborgvej og Åbenråvej, tæt ved det sted, hvor majestæterne hvert år blev modtaget og budt velkommen af befolkningen.

Stenen skulle minde om dygtig kongegerning og den nære tilknytning til Sønderjylland og Gråsten.

Stedet er velvalgt, og ved at flytte genforeningsstenen en smule, har man skabt harmoni i de to smukke naturstens placering, således at helhedsindtrykket er godt.

Mindestenen for Frederik IX bærer et smukt bronzere-lief for majestæten, og nedenunder står der kort og klart:

Danmarks Konge. 1957 - 1972.

Nederst på stenens sokkel er angivet, at det er de danske forsvarsbrødre, der har rejst stenen. På bagsiden er anført årstallet for stenens rejsning, 1973.

Afsløringen af mindestenen fandt sted den 7. juli 1973.

Mange mennesker fra by og egn var mødt op for at deltage i højtideligheden.

Kort før de kongelige skulle ankomme, åbnedes himlens sluser. Regnen styrtede ned, og alt og alle blev gennemblødte. Da det værste skybrud var stilnet

af, og tordenbragene var kommet lidt på afstand, ankom dronning Ingrid og prinsesse Benedikte, fulgt af kronprins Frederik, prins Joachim, prins Gustav og prinsesse Alexandra.

Formanden for forsvarsbrødrene i Sønderborg, grosserer Math. Lorenzen bød velkommen til de mange fremmødte og udbragte et nifoldigt leve for kongehuset.

Præsidenten for forsvarsbrødrene, hofjægermester O. Sandberg, udtrykte sin glæde over, at forsvarsbrødrene havde kunnet rejse denne mindesten for Frederik IX, der havde været selskabets protektor. Han rettede en tak til de mange, der på den ene eller den anden måde havde bidraget til planens gennemførelse, og rettede en speciel tak til billedhugger Harald Salomon, der havde udformet det smukke relief af majestæten.

Præsidenten afslørede derefter mindestenen og lagde en krans fra forsvarsbrødrene.

Efter at dronning Ingrid og den kongelige familie havde nedlagt en blomsterhilsen, talte formanden for forsvarsbrødrene i den sønderjydske kreds, redaktionssekretær Chr. Petersen, Haderslev, der i sin tale mindede om det gamle ord: "Når mennesker tier, skulle stenene tale". Måtte denne sten til sene tider tale og give udtryk for de hjertebånd, der binder denne landsdels befolkning til Danmarks kongehus.

Chr. Petersen sluttede med at overdrage stenen til Gråsten kommune. Borgmester A.A. Matthiesen takkede og sagde, at det var en ære for Gråsten, at stenen var rejst her, hvor kongefamilien hvert år tilbragte en del af sommeren.

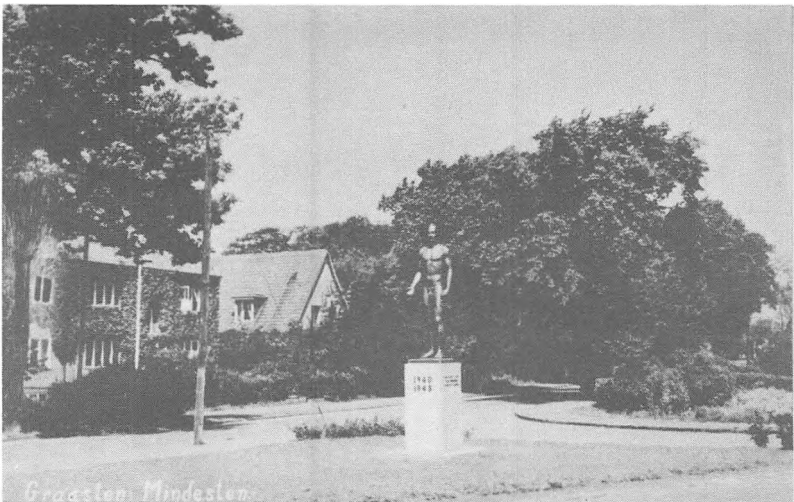
Højtideligheden sluttede med "Altid frejdig".

Frihedsmonumentet

Den 5. maj 1976 blev frihedsmonumentet, der havde fået sin endelige plads i krydset, hvor Stationsvej munder ud i Ahlefeldvej, ved en lille højtidelighed overdraget Gråsten kommune.

Mindesmærket blev rejst og afsløret den 5. maj 1947 og fik da sin plads omtrent, hvor det nu står, men vejarbejde og gaderegulering medførte, at det i 1970 måtte flyttes, og i de næste 6 år var det anbragt tæt op af politistationen.

Mindesmærket, hvor det først var anbragt.

Umiddelbart efter krigens afslutning tog major S.H. Andersen, der havde været byleder i Gråsten, sammen med direktør Svend Johansen, initiativet til rejsning af et minde for de fire mænd fra Gråstens modstandsgruppe, der havde sat livet til. Dette skulle tillige være et minde om Danmarks besættelse og befrielse. Der blev ret hurtigt indsamlet mellem 15.000 og 16.000 kroner, og udførelsen af monumentet blev overdraget til billedhugger Kvederis.

Skulpturen viser en nøgen, ung og våbenløs mand, der står med ansigtet mod syd, med venstre hånd let knyttet, og den højre hånd udstrakt, således symboliserende ungdommens vilje til at forsvare nationen kombineret med en vilje til forsoning, når striden var endt.

Selve statuen er anbragt på en høj granit søkkel, der på sydsiden har årstallene 1940 - 1945, på vestsiden navnene Holger Biehl og Knud Windel og mod øst navnene Hans Feddersen og Christian Clausen. På nordsiden læser vi: "Rejst af venner af frihedskampen".

Holger Biehl og Knud Windel var blevet arresteret allerede i juni måned 1944, da Gestapo havde fundet frem til et illegalt våbenlager i Gråsten.

De blev ført til Staldgården i Kolding og via Horse-rød og Frøslev deporteret til koncentrationslejren

Porta Westfalica, hvor de begge døde af udmattelse og sult.

I bådehuset - Holger Biehl og Knud Windel var begge medlemmer af rokklubben - blev der den 5. maj 1946 afsløret en mindeplade med deres navne.

Hans Feddersen og Christian Clausen stod den 5. maj 1945 vagt ved den tyske skole i Gråsten. Politi og frihedskæmpere havde påbegyndt interneringen, og dette var foregået gnidningsløst. Mellem byledelsen og de tyske militære myndigheder var der aftalt våbenstilstand. Alt syntes således at ånde fred, men hen på eftermiddagen tog begivenhederne en dramatisk og tragisk vending.

Nogle unge kadetter ombord på marinebåde i Egersund ville gå til angreb på den tyske skole for at befri de internerede. Nogle både kom sejlende ind i Sildekulen for at angribe fra søsiden. Denne manøvre blev dog forhindret af korvetkaptajn Weber.

Lidt senere ankom imidlertid rutebilen fra Egersund, og ud sprang en flok, der med maskinpistoler nedskød de to vagtposter for at trænge ind i skolen, hvilket dog ikke lykkedes, da modstandsfolk barrikaderede dørene og besvarede skydningen.

Angriberne kastede håndgranater ind gennem vinduerne. Nogle faldt i et lokale med internerede, så adskillige såredes, en enkelt alvorligt.

Imidlertid var bylederen og korvetkaptajnen kommet til stede, og den meningsløse aktion blev stoppet. Soldaterne blev sendt til Egersund, og ambulancer tog sig af de døde og sårede.

I Gråsten blev glæden over krigens afslutning naturligvis stærkt dæmpet af sorgen over de faldne. Overalt i byen gled flagene ned på halv. På fredens første dag kastede krigen sin skygge over byen.

Mindesmærket, hvor det nu har fået sin plads.

Højtideligheden den 5. maj 1976 havde samlet mange deltagere, og efter at major Svend H. Andersen havde budt velkommen, blev frihedssangen afsunget.

I sin tale ved monumentet nævnte Svend H. Andersen de mange krige op gennem danmarkshistorien til besættelsen den 9. april 1940. Der blev her skabt en ny kamp - en kamp under jorden. Han nævnte også, at krigen førtes på mange fronter. Mange danske stod i de allierede styrker, danske sømænd sejlede forsyninger fra U.S.A. til Europa, og mere end 1.000 satte livet til. Han sluttede sin tale med at udtrykke ønsket om, at der altid ville være en ungdom, der var parat til at forsvare vort lands demokratiske frihed.

Borgmester A.A. Matthiesen takkede på byens vegne for monumentet og fastslog, at det nu havde fået sin blivende plads.

Amtsviceborgmester Peter Gorrsen takkede amt og by for den smukke placering, mindesmærket nu havde fået, og håbede, at det ville være en inspiration for ungdommen til at stå vagt om vor frihed.

Den enkle højtidelighed sluttede med, at de forsamlede sang "Altid frejdig".

MINDESTEN 1914-18

Kværs, Adsbøl, Gråsten

Verdenskrigen 1914-18 berørte så at sige hvert eneste hjem i Nordslesvig. Omkring 30.000 af den mandlige befolkning var indkaldt til hæren, og 6.000 af dem vendte ikke tilbage.

I sin tale på Folkehjem i Åbenrå den 17. november 1918, hvor H.P. Hanssen tændte genforeningshåbet, begyndte han med at sige: "Vore tanker skal idag først dvæle ved dem, der er blevet derude. Spredt ud over landene ligger nu vore faldne brødres grave. De findes i Ruslands susende nåleskove og vidtstrakte sumpe, langs Polens floder, i Serbiens dale, i Argonnerne og Karpaterne, i Makedonien og ved Dardanellerne, i Palæstina og Mesopotamien. Særlig tæt ligger de i Frankrig i Vogeserne, foran Verdun og fra Champagne op over landet til Flandern. Og mange har fundet deres sidste hvilested på havets bund."

—
Da fredsklokkerne atter lød over landsdelen, fødtes i hvert sogn en trang til at mindes de faldne.
—

KVÆRS

Kværs var om ikke det første, så dog et af de første sogne, der rejste et mindesmærke for sine faldne.

Kort efter våbenstilstanden tog sognets fire kirkeældste initiativet til en indsamling, der indbragte et ret betydeligt beløb i mark. For denne sum leverede stenhugger Kühl, Gråsten, en blanksleben granitobelisk.

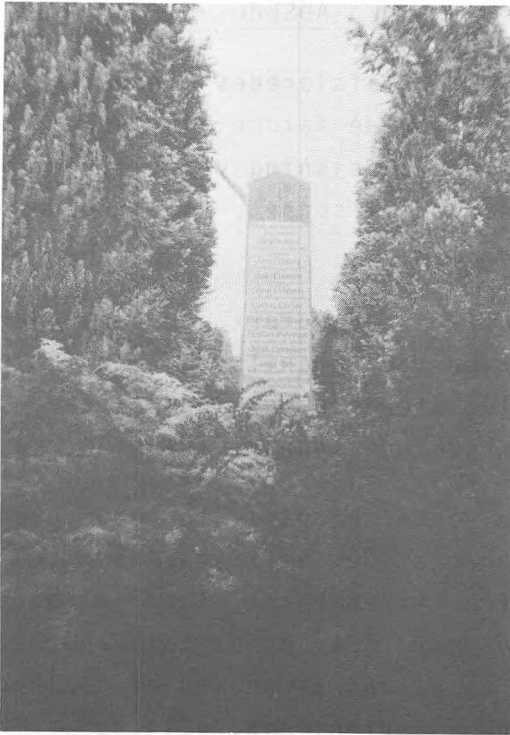
På vestsiden lyder indskriften: "Minde om faldne sønner fra Tørsbøl". Herunder følger 11 navne fra Tørsbøl, 6 fra Ladegård og 1 fra Søgård mark.

På obeliskens østside er indskriften følgende: "Minde om faldne sønner fra Kværs". Her følger 17 navne fra Kværs og 3 fra Kokhave. Ved hvert navn er indhugget fødsels- og dødsdag.

Nogle hjem er blevet særlig hårdt ramt. Således er de 3 faldne fra Kokhave brødre, og i Tørsbøl faldt ligeledes 3 brødre. I Kværs er der 2 hjem, der mistede 2 sønner hver.

På stenens nordside er indhugget: "Ved frivillige gaver rejstes denne sten". På sydsiden: "Salige er de døde, som dør i Herren. Åb.14.13."

Stenen blev oprindeligt rejst i den sydlige del af kirkegården, men blev for nogle år siden flyttet til sin nuværende plads tæt ved kirkegårdsågen.

Mindestenen på kirkegården i Kværns

Beplantningen om mindestenen er vokset så meget til, at den slanke obelisk ikke rigtig kommer til sin ret. Menighedsrådet i Kværns påtænker at ændre på dette forhold.

ADSBØL

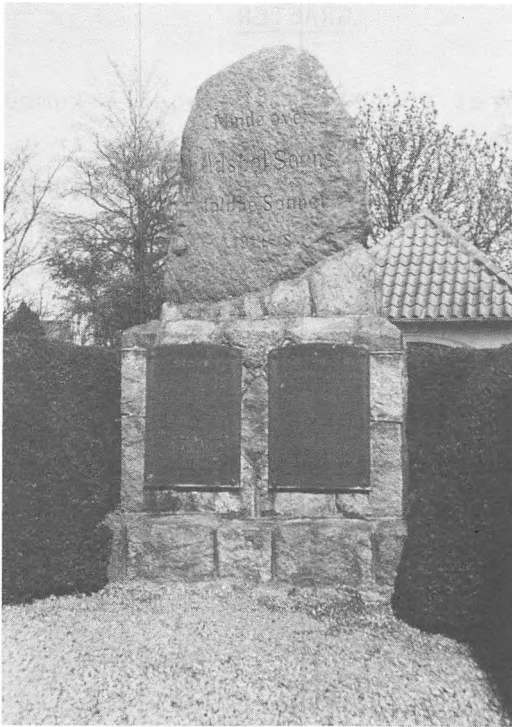
Den 18. juni 1922 afslørede mindestenen på Adsbøl kirkegård for de faldne fra Adsbøl sogn. Midlerne til stenens rejsning var tilvejebragt gennem en indsamling i sognet, som lærerne havde stået for.

Mindesmærket, der er udført af stenhugger Kühl, Gråsten, er en stor granitsten, anbragt på en høj sokkel. Selve stenen bærer indskriften: "Minde om Adsbøl sogns faldne sønner. 1914-18".

På den høje sokkel er påsat to kobberplader med de faldnes navne. Der er 7 fra Adsbøl, 6 fra Bøjsskov og 1 fra Fiskebækskov, ialt 14. Nederst på denne tavle står: "Lær os at tælle vore dage. Ps.90.12", og på den anden tavle: "Salige er de døde, som dø i Herren. Joh.Åb.14.13".

Ved en mindegudstjeneste i kirken kl. 15.00 talte provst Nielsen, Ensted, hvorefter man samledes på kirkegården ved mindestenen. Her talte pastor Jensen, Rinkenæs, og tillige sognepræst Troensegaard-Hansen, der foretog afsløringen af stenen og overgav den til komiteen.

Efter højtideligheden på kirkegården samledes deltagere til et mindesamvær på Adsbøl kro, hvor der holdtes flere taler under kaffebordet.

Mindestenen på kirkegården i Adsbøl

På de fire mindesten i Rinkeæs, Kvær, Adsbøl og Gråsten er ialt navnene på 147 faldne. På daværende tidspunkt var befolkningstallet i de fire sogne ca. 4.400.

Endnu er der veteraner fra denne krig, der kan huske og fortælle om oplevelser trindt om på Europas slagmarker, men de yngste af dem har passeret de 75 år, så den tid nærmer sig, hvor det kun er mindesmærkerne, der kan tale deres alvorlige sprog til os om en hård og bitter tid.

GRASTEN

Der er bevaret en del oplysninger i kommunens arkiv om mindestenen i Gråsten, så vi er i stand til at følge sagen fra den allerede i december 1921 rejstes af foreningen af krigsbeskadede og faldnes efterladte, der på dette tidspunkt anmoder sognerådet om at indkalde til et møde for at drøfte planen om et mindesmærke.

Da man ønsker mindesmærket rejst i slotsparken - Gråsten havde dengang ikke kirkegård - skal der indhentes tilladelse hertil fra Indenrigsministeriet. Ministeriet beder amtmanden udtale sig, hvorfor han udbeder sig nærmere oplysninger om planerne fra udvalget.

Svaret fra udvalget, dateret den 9. juli 1923, beretter udførligt om arbejdet med stenens rejsning. Det lyder:

Hr. Amtmand Thomsen.
Åbenrå.

Ved en telefonisk samtale med hr. amssekretær Cornet blev det mig pålagt at give nogle oplysninger med hensyn til rejsning af det påtænkte mindesmærke for de i verdenskrigen faldne, og skal jeg tillade mig at give en kort fremstilling over hele sagens forløb.

Tanken er fremsat af danske borgere i Gråsten, og der blev af sognerådet indbudt til et offentligt møde d. 13. juli 1922 i hotel Gråsten. Mødet som var godt besøgt af både danske og tyske borgere forløb under almindelig tilfredshed. Det fremhævedes at mindestenens inskription selvfølgelig skulle være dansk, men således at den ikke udelukkede delagtighed fra

nogen som helst side, og hermed erklærede forsamlingen sig indforstået. De nødvendige midler skulle søges fremskaffet ved frivillige bidrag. Der valgtes et udvalg af otte borgere af begge partier til at fremme sagen. Udvalget valgte mig som formand.

De påfølgende måneder hengik med forarbejde, og der foretoges i november den bebudede indsamling. Denne forestodes af damerne, fru H.I. Hansen, fru pastor Troensegaard Hansen, fru dr. Nielsen og for Alnors vedkommende af skomagermester Høck. Resultatet svarede ikke til forventningerne, idet der kun indgik 1.625,- kr., og efter indhentede oplysninger måtte der regnes med, at et Gråsten værdigt mindesmærke ville koste 3.000 kr. En fornyet henvendelse til Gråstens borgere indbragte 1.585,- kr., så vi nu med indvundne renter råder over ialt 3.236,- kr.

Da kommunen ikke ejer nogen passende plads til mindesmærket henvendte vi os efter borgernes ønske til Indenrigsministeriet med bøn om at tillade mindesmærket rejst på slotspladsen, der vender ud mod chausseen, på et sted som af haveinspektøren ved personlig samtale var anvist og godkendt. Tegninger medfulgte.

D. 31. maj blev atter indbudt til offentlig møde for endelig at tage bestemmelse om mindestenens udførelse. Efter fremlæggelse af en række tegninger og en længere drøftelse, godkendte forsamlingen udvalgets forslag at lade mindesmærket udføre i sandsten og efter den tegning, som er sendt til ministeriet.

Det vedtoges, at indskriptionen skal være: "Minde over Gråstens kære sønner som fandt døden i verdenskrigen 1914-18". Endvidere at stenhugger Kühl bliver betroet udførelsen, og at de 47 navne, som står til omtale, opføres i rækkefølge af dødsdagens datum og indgraveres på forsiden og fortsat på højre og venstre side med 3 navne i hvert af 16 forhåndenværende felter.

Til mindesmærket tænkes anvendt 3.000 kr. og resten til dannelsen af et lille fond som overgives kommunen til stenens senere vedligeholdelse. Idet jeg vedføjjer den ønskede tegning og sognerådets indforståelse med mindesmærkets overtagelse, beder

jeg hr. amtmanden i udvalgets og mine medborgeres navn godhedsfuldt at ville anbefale vort andragende til ministeriets vedtagelse og hurtigt svar, så bestilling kan afgives og mindesmærket kan rejses før sommeren får ende.

Ærbødigst
B. Møller.

Ministeriet godkendte planen. Dog ønskede man en udtalelse fra bygningsinspektøren, arkitekt J. Vilh. Petersen, der foreslog ændring af mindesmærkets topstykke. Haveinspektøren udpegede en anden plads, så mindesmærket kom til at stå i parken og ikke i slotsgården.

Sommeren gik således til ende, og først den 18. november 1923 foregik den højtidelige indvielse og afsløring, der indledtes med en gudstjeneste i slotskirken, hvor mere end 200 var mødt frem.

Efter gudstjenesten sang et kor: "Nu falmer skoven", og man samledes ved mindestenen i slotsparken, hvor pastor Troensegaard-Hansen holdt afsløringstalen over det bibelord, der er indhugget i mindesmærkets fodstykke, "Hvad jeg gør, ved du ikke nu, men du skal forstå det siden efter".

Efter at dækket var fjernet, trådte udvalgets formand frem og rettede en tak til alle, der havde medvirket til stenens rejsning. Han udtalte, at stenen, som var rejst for frivillige bidrag, skulle minde om de tunge ofre, de mange hjem havde haft, og tillige om den deltagelse, vi føler for de efterladte.

Mindestenen på kirkegården i Gråsten

Sognerådsformand Jacobsen modtog på kommunens vegne stenen og takkede udvalget for dets utrættelige arbejde.

Før og efter afsløringen spillede brandværnets orkester, og højtideligheden sluttede med afsyngelsen af: "Dejlig er jorden".

Da kronprinsparret i 1936 skulle overtage Gråsten Slot som sommerresidens, drøftedes mindestenens placering i slotsparken. Man ønskede, at der skulle være fri og uhindret adgang til den, men fandt det naturligt, at parken måtte lukkes for offentlig adgang, når slottet var beboet.

Kommunen foreslog derfor stenen flyttet til trekant, hvor Havnegade og Fredensgade løber sammen, og efter forslag fra den kgl. haveinspektør blev området planeret og beplantet, og mindestenen flyttet hertil i oktober 1935.

Dette sted blev dog ikke mindestenens endelige plads. I årenes løb blev der af og til rettet klager over, at stedet anvendtes som legeplads, og trods tavler var det ikke muligt at opnå den fredning af pladsen, som man havde tilsigtet.

Kommunen henvendte sig derfor i maj 1951 til menighedsrådet, og man bad om at få anvist en plads på kirkegården. Andragendet blev imødekommet, og i sommeren 1951 blev mindestenen flyttet til sin nuværende smukke plads på kirkegården.

MINDESTENEN på Fiskebækvej

Gråsten var under krigen 1864 hovedkvarter for den tyske hær i Sundeved.

Her havde tropperne hvilekvarter, og her var lazaret, depoter med ammunition, våben og anden udrustning. På slottet havde prins Friedrich Carl med stab sit kvarter. Den lille by var således stærkt præget af de militære begivenheder. Daglig hørte man kanonerne på Broager dundre mod skanserne på Dybbøl.

Gården Fiskebæk havde mark ned til vejen Gråsten-Sønderborg, og denne mark blev benyttet til opmarchingering af træn og artilleri. Marken er nu udstykket, og langs vejen ligger velholdte landbrug.

Ved den første ejendom nord for hovedvej 8 og øst for vejen mod landbrugsskolen er et stort egetræ indhegnet. Indenfor det høje jerngitter står en mindesten, der bærer indskriften: "Hier begrüsste König Wilhelm I am 29. April 1864 die Düppelstürmer".

Da den preussiske konge den 18. april modtog budskabet i Berlin om indtagelsen af Dybbøl, telegraferede han til sin brodersøn, prins Friedrich Carl:

"Nächst dem Herrn der Heerscharen verdanke ich meiner herrlichen Armee unter Deiner Führung den glorreichen Sieg des heutigen Tages".

(Næst hærskarernes Herre har jeg min herlige armee under din anførsel at takke for den glørværdige sejr idag.)

Det var egentlig den gamle feltmarskal Wrangel, der var øverstkommanderende af navn, og Wrangels stabschef udtalte da også til marskallen, at han undrede sig over, at kongen ikke havde takket overgeneralen. "Jo, vist har han det", sagde den gamle general, "kan De ikke læse? "dem Herrn der Heerscharen" - dermed mener han mig".

Kong Wilhelm rejste straks fra Berlin for selv at tage kamppladsen i øjesyn, og der findes fotografier af kongens besøg i de sammenskudte skanser, den første fotografisk krigsreportage i verden.

På marken ved Adsbøl var de erobrede kanoner samlet sammen, og den 21. april trådte stormkolonnerne atter an i den udrustning, hvori de havde stormet skanserne, og til tonerne af den nykomponerede Dybbøl march defilerede de på marken forbi kongen.

Mindestenen ved Fiskebækvej

Stenen er sat til minde om paraden. Hvornår og af hvem har ikke kunnet oplyses. Hvis egen havde været plantet i 1864, ville den have været større. Man kan gætte på, at det er den mindstensglade hertug Ernst Günther, der også har sat denne sten, måske på 25-års dagen i 1889. Paraden fandt sted den 21.4., men på stenen står den 29.4.

KRIGEN '64

~ en bondesoldats notater ~

Blandt nogle papirer, arkivet har haft til gennemsyn, venligst udlånt af fru Barsøe, Rinkenæs, var en gammel almanak, i hvilken hendes oldefars bror, Lorenz Peter Hansen Damm, har nedskrevet sine erindringer fra krigen 1864, som han oplevede den.

I 1852 køber kromand Hans Pedersen Damm i Bovrup Askagergård i Rinkenæs, men han dør inden overtagelsen, så det er hans enke Elsabe Damm, der med sine 4 børn flytter ind. I 1858 dør Elsabe Damm, og den ældste søn, Hans Peter Hansen Damm, overtager ejendommen og bliver værge for sine yngre søskende, der bor på gården.

Disse søskende er Gunder Marie, Lorenz og Peter. I 1864 bliver Lorenz indkaldt til hæren, og på de følgende sider er det bondesoldatens nøgterne og uimponerede iagttagelser, vi finder.

Vi overlader ordet til Lorenz Damm.

Jeg fik ordre til at møde til krigstjeneste den 2. februar 1864 i Sønderborg. Jeg mødte ikke før dagen efter. Det gjorde nu heller ikke noget. Jeg gik der og drev omkring i Sønderborg i otte dage. Det var netop i den tid, vore tropper rendte fra Dannevirke.

Mandag morgen fik jeg ordre til at møde på skibbroen tillige med alle de øvrige rekrutter for at afgå med dampskib til København. Just som jeg ville bestige dampskibet, havde jeg den glæde at træffe min broder Hans Peter, men samtalen blev kun kort. Vi sejlede fra Sønderborg kl. 10.

Vejret var meget slet, men jeg var heldig at komme ned i sovekahytten, hvor vi havde det meget bekvemt. Der var 8 fanger ombord.

Jeg ankom til Korsør om aftenen kl. 11, og afrejste anden dag derpå kl. 8 til København med jernbanen, og ankom kl. 12.

(De følgende 2 sider er blyantskriften næsten udvisket, så tydingen er særdeles vanskelig. Det kan dog ses, at han omtaler et par kammerater, en fra Gammel Haderslev og en fra Gråsten ved navn Stilhoff, søn af gæstgiveren i Gråsten. Videre oplyses det, at de får militær påklædning og udrustning. Skolen er let, og han har tid til at se sig om i byen, og han lever godt.)

Endelig fik vi ordre til at rejse til 2' regiment, som lå på Als. Mit ophold i København varede omtrent

5 uger. I denne tid besøgte jeg alle teatrene, Thorvaldsens museum og Christiansborg Slot.

Om morgenen tidlig den 17. marts forlod jeg København og gik med dampskibet til Høruphav på Als. Derfra gik vi til fods til Sønderborg, hvor jeg ankom samme dags aften kl. 12. Ved Spang hørte jeg tydelig kanonernes torden, og på vejen til Sønderborg mødte jeg mange sårede. Vi blev alle udpeget et kvarter, og for første gang skulle vi ligge i halm, men Stilhoff og jeg fik et kvarter et andet sted i byen, og kom til at ligge i en seng.

Den 18. blev vi inddelte i regimentet. Jeg kom til 5 kompagni. Jeg kom samme dag på forpost. Den første granat kom susende fra Broager, den fik mig til at skælve lidt, men det tabte sig snart. Vi kom på skansearbejde på venstre fløj. Der kom af og til en granat, som forstyrrede os i vort arbejde. Jeg lå for første gang ude under åben himmel i 48 timer i træk.

Nu gik det skiftevis i 6 døgn, hverandet i Sønderborg og hverandet på forpost. Den sidste aften da vi blev afløste marcherede vi ud til Augustenborg ladegård, og vi blev der i 3 dage.

Jeg gik mig lidt omkring i byen og gjorde en spadseretur omkring i den smukke skov. Vi rykkede atter på forpost. Tiden gik som sædvanlig under kanonernes torden. Endelig blev det påske. Det var vores tur til at trække på forpost på påskedagen om afte-

nen. Jeg spiste påskeæg i Sønderborg om eftermiddagen. Det tog til at regne og blev et slet vejr, da vi trak ud, men hen på natten opklaredes vejret og blev frost. Det var en meget kold nat. Vi lå i løbegravene til højre for chausséen. Da klokken blev halv fire, blev to mand som sædvanlig sendt efter varmt øl. De var næppe gået bort, før vi hørte et "Holdt, hvem der?" Til svar faldt derpå et par geværskud og et højt hurra. Nu vidste enhver, hvad der var på færde. Preusserne stormede frem mod skanserne. Nu lød geværilden larmende over hele linien.

Da det første kanonskud lød fra vore skanser, tabte fjendens råben sig snart og blev svagere og svagere. Nu begyndte vore kanoner for alvor at spille, og Rolf Krake listede sig ind og sendte dem lag på lag.

Geværkuglerne piber os om hovedet i hundredevis, uden at såre nogen af os. Vi måtte flere gange løbe hen bag en anden travers, når fjendens kugler blev for næsvise. En konstabel som gik forbi os, fangede en kugle i sin kappe, den gjorde ham ingen skade, han puttede den roligt i lommen og gik videre.

Jeg kom ikke til at skyde, thi fjenden kom ikke så langt frem, men blev tilbageslået, hver gang han prøvede at storme.

Jeg blev ked af alt dette væsen og gav mig ifærd med frokosten. Jeg tog mig en af flasken, thi det varme øl blev borte. Geværilden vedblev uafbrudt

indtil omtrent kl. halv ni, da ophørte kampen ganske. Vi tabte ved vort kompagni vor kompagnikommandør og en løjtnant tillige med fem eller seksogtyve som var i kæden.

Vi troede egentlig, de havde ventet med dette angreb, indtil de havde fået batterier anlagt langs med hele linien og så åbnet et bombardement før angrebet, men det skete ikke. Imidlertid varede det ikke længe inden fjenden fandt vort batteri, der igen var på forpost. Det svarede igen, og der opstod en frygtelig artillerikamp langs hele linien.

Den sektion, jeg hørte til, skulle dække et par feltkanoner. Jeg tror det var mellem skanse 7 og 8. Da de løsede det første skud, lå jeg lige under munden på den ene. Det gav et forfærdeligt brag i mit hovede.

Kommandersergenten, som havde kommandoen, var en meget rask gut. Det hed ustandselig: "Rør, gå, fyr". Disse to kanoner sendte omtrent 250 granater over til fjenden i kort tid.

Jeg blev ked af at ligge der og listede mig tilbage, bagom en stor travers for artilleristerne fyldt med ammunition. Her hjalp jeg dem lidt med vognene, at stille dem ind mod traversen; forresten stod jeg temlig godt dækket der.

Fjendens granater slog ned omkring os og gik gennem jordvold og diger, dog blev ingen af os såret, hverken infanterister eller artillerister. Det var den

strengeste kanonade, jeg endnu havde hørt. Den begyndte såvidt jeg husker om eftermiddagen og varede til om aftenen. Fjenden skød flere gårde og barakker i brand på Dybbøl bakke.

Fjenden gjorde os et slemt puds ved at skyde Sønderborg i brand, thi nu måtte vi i stedet for at ligge i Sønderborg i de dage vi var fri, ligge i telte eller under åben himmel nede ved brohovedet. En nat da vi igen var på forpost, blev vi et par gange foruroliget af fjenden.

3 kompagni lå just langs chausseen til vagt for Dybbøl mølle. Vi fik os noget halm og lagde os så godt som muligt i vejgrøften. Noget efter kom fodgarden og satte deres geværer i pyramider lige ved os. De skulle hen at arbejde i skanserne.

Da kl. var omtrent 11 hørtes geværskud og hurraråb lige foran os. Vi kom først op på benene og enhver på sin plads. Garden kom også løbende, og vor løjtnant befalede, at vi skulle give plads for garden, at de kunne komme til geværene. De fik også fat i geværene. Jeg troede de skulle foran os, men i stedet hed det: "Venstre om, march", og nu skulle I have set, hvor de lange livgardere smurte haser ned mod Sønderborg.

Vi gjorde højre om og rykkede frem ad chausseen op til feltbatteriet. Da vi havde stået der kort tid sendte fjenden fra Broager et par stykker, som slog ned et par favne fra os og overvæltede os med jord. Imidlertid ophørte geværilden, og vi marcherede til-

bage til vor gamle stilling.

Længere hen på natten foruroligede de os på samme måde. Det hele var nu blind alarm kun for at trætte os, fjenden stormede nemlig et gærde og blev der og skreg hurra og fyrede på vore forposter. Det varme øl fik vi dog den morgen, for nu var det rigtig blevet dag, og vi rykkede tilbage til dagstillingen nord for chausseen, omtrent lige over for møllen.

Forrige gang da vi var på landet, lå 2' regiment i Dyndved, 2 sektion af 3' delings 5 kompagni som jeg stod ved måtte blive i Sønderborg og gøre vagt. Vejen til Dyndved faldt os meget lang. Jeg og et par flere stak ind bag et gærde og lod løjtnanten marchere med det øvrige mandskab. Jeg spiste et stykke brød og skiftede støvler, thi mine fødder blev ømme. Vi gik nu ganske langsomt efter de andre til vort kvarter og meldte os til aften.

Denne gang måtte vi til Ulkebøl. Jeg måtte ligeledes denne gang gøre vagt eller på ordonnans hos bataillonskommandøren, Arnholtz. Da de tre dage var omme, marcherede vi igen af til Sønderborg og til skanserne. Det gik som sædvanligt, om natten når bomber og granater ikke faldt så tæt, stod vi ved traverserne og holdt vagt, om dagen måtte vi krybe ned i hulerne som grævlinge. Om aftenen, da vi var blevet afløste og var kommet ned til vort kvarter, som var bag et lille opkastet dige ikke langt fra brohovedet, hørtes der, da vi havde stået der nogen tid, en fandens alarm af hurraråb og gevær-

skud. Vi måtte straks afsted mod venstre fløj.

Nu begyndte bomber og granater for alvor at spille fra fjendens skanser og slog ned rundt omkring os. Vi kom forbi en afbrændt gård. Jeg kikkede lidt skævt ud ved hjørnet af de stående mure. Jeg måtte alligevel fremad, over et par marker op langs med et dige. Dog en granat slog ned ved diget. Jeg stak mig ned, vi kom langsomt frem, og der ude lidt til venstre ved et andet dige, var en lille løbegrav opkastet og i en vis afstand overlagt med brædder, hvorpå der var kastet jord. Den krøb mange ned under. Jeg troede, det var befalet og gik også derned for at dække mig, men det varede ikke længe, før vi fik befaling at rykke frem. Vi kom så over til den nye skanse ved havet. Her stod vi en halv times tid, da ophørte geværilden, og vi gik tilbage og lagde os til at sove under en uafbrudt kanonade. Vort artilleri fyrede i et væk fra Als. Det så meget smukt ud, thi somme tider fløj der fire kugler gennem luften for hvert skud helt gloende.

Om morgenen da jeg vågnede gik kanonerne lige stærkt. Om aftenen kl. 10 marcherede vi til Als for sidste gang, og vi lå på den anden side af Tandslet.

Jeg tillige med 5 andre kom til vort kvarter kl. 3 om natten, vi fik kaffe som konen kogte til os, og vi fik en seng at ligge i, som var den første gang siden jeg kom til Als. Det var det bedste kvarter, jeg endnu havde haft. Vi købte mælk og æg og konen kogte for os. Da vi havde været der 3 dage, skulle

vi igen til Dybbøl, men for sidste gang, det var om søndagen d. 17. april.

Originalfoto 1864
Fremstillet som postkort 1914

Vi havde omtrent 3 mil at gå, førend vi nåede vor stilling. Jeg stod bag skanse nr. 6, og straks slog en meget stor bombe ned iblandt os. Den gjorde os ingen skade, thi den gik langt ned i jorden. Jeg så den i luften og løb lidt til venstre. Hen mod aften fik 3' deling, som jeg stod ved, befaling til at arbejde i nr. 6. Hele mandskabet begyndte at brumme, thi vi havde været der før.

Løjtnanten blev så hentet, og vi marcherede. Det gik imidlertid bedre, end jeg troede, for der kom ikke en kugle i skansen, i den tid vi var der. Vi fyldte poser med jord og bar op til brystværnet. Kl. 1 blev vi afløste og løb tilbage til vore huler, som var så store, at der kunne være en sektion i hver. Henad morgenstunden var jeg nærved at falde i søvn, men jeg blev vækket på en ubehagelig måde, idet en stor bombe faldt ned i traversen midt iblandt os og en anden sektion, der lå til højre for os, og jeg blev overvæltet med jord.

Den slog flere geværer helt krumme og flåede skæfterne af dem. Mit gevær fik et let sår i skæftet, som til lykke ikke gjorde det utjenstedygtigt. Vi løb nu hen til et andet sted, thi vi havde desværre kun en løjtnant ved hele kompagniet. Vor kompagnikommandør var blevet såret af en granatstump forrige gang, da vi var på forpost.

Løjtnanten gav ordre til at rykke frem i en anden løbegrav, men det var nu mere til skade end gavn, thi her blev vi beskydt langs med løbegraven. Der faldt flere af vore folk.

Jeg troede næppe, jeg var kommet godt derfra, for jeg var ulykkeligvis kommet uden for den egentlige løbegrav, hvor der var en lille vold opkastet. Kuglerne peb ind i volden, som adskilte mig fra mine kammerater, og da der blev kommanderet retirer, måtte jeg krybe på hænder og fødder, til jeg nåede vor første stilling. Jeg slap dog godt derfra.

- Her slutter optegnelserne desværre, for det ville have været interessant at høre om selve stormen på Dybbøl. Udfra nedenstående brev, som Lorenz Damm har sendt fra fangenskabet, ved vi, at han blev taget til fange den 18. april.

Jeg tør vel ikke fortælle dig, at jeg er fange, thi jeg havde talt med din broder og flere fra Rinkenæs. Thomas (svigerindens broder) sagde, at jeg nok skulle blive hjempermitteret den næste dag, men han tog fejl, thi jeg befinder mig for tiden over 100 mil oppe i Tyskland.

D. 18. blev jeg taget til fange ved Dybbøl og kom til Flensborg samme aften. Vi blev indkvarteret i en kirke. Vi blev den næste dag med i Flensborg. Vi blev meget godt beværtede i Flensborg af borgerne.

Vi blev ført derfra d. 20 om formiddagen, og kom med jernbanen til Hamborg om aftenen. Vi blev indført i et stort eksercerhus, hvor vi fik hvedebrød at spise og en god halv bajer at drikke, førend vi lagde os til at sove.

Næste dags morgen førtes vi længere ind i Hamborg, og blev der dagen over på kaserner. D. 22 førtes vi fra Hamborg til Berlin, hvor vi ankom om aftenen.

Vi blev godt modtaget i Berlin. To preussiske underofficerer trakteredede mig og 2 soldater mere med så meget bajerskøl, som vi kunne drikke. Vi måtte derfra samme aften klokken 11. Jeg sov godt den nat i vognen. Jeg tror nok en del af fanterne førtes til et andet sted, thi de fleste af mit regiment er her ikke.

Ved alle hovedstationer blev vi godt modtaget og trakteret med alt muligt. Vi ankom d. 23 til vort bestemmelsessted henimod aften. Her blev vi også særdeles godt modtaget. Vi fik straks noget at spise og at drikke. Cigarer fik vi foræret o.s.v.

Tæt ved, hvor jeg befinder mig, er en stor bjergkæde, som kaldes Riesengebirge, de er bedækket med sne. Vi kom gennem store fyrreskove og smukke frugt-bare egne, hvor rådyr gik og græssede i små flokke.

Afbildningen som du ser, er den fæstning, hvori jeg for tiden befinder mig som fange, og navnet på den står nedenunder. Det ser ud til at være en gammel stad. Nu vil jeg ikke fortælle mere om dette.

De som havde deres papirer den første dag vi kom til Flensborg er blevet hjempermitterede. Jeg ved ikke om jeg er så lykkelig at komme hjem, eller om jeg skal blive her i længere tid.

Fra Flensborg skrev jeg til Thomas efter mine papirer, men jeg måtte jo afsted, førend jeg hørte noget til dem. Jeg ved ikke om de er kommet til Flensborg. Dersom det er muligt, ønsker jeg gerne at have sendt dem herop, thi det kunne da hændes, at vi endnu kunne blive permitteret.

Du kan gøre mig den tjeneste, at tale med din broder Thomas herom, og se hvorledes, det kan skikke sig. Dersom jeg skulle blive forlegen for penge, må jeg vel skrive efter nogle. Jeg beder dig kære svigerinde at skrive mig til så snart som muligt. Min adresse er Lorenz Damm, krigsfange af 2 regiment 5 komp. nr. 647 i fæstningen Schweidnitz i Schlesien.

I være alle hilset på det venligste fra mig, eders taknemmelige svoger

Lorenz Damm

Fra et senere brev ved vi, at Lorenz Damm blev flyttet til Theresienstadt i Østrig, hvor han befandt sig vel. I den gamle almanak er noteret: D. 12. august rejste jeg fra Theresienstadt. D. 21 august var jeg hjemme.

Om hans videre skæbne ved vi kun lidt. Han har imidlertid boet i Kolding omkring 1867, muligvis som optant. Senere skal han være flyttet tilbage og have bosat sig i Varnæs, hvor han i 1878 modtog erindringsmedaljen for sin deltagelse i krigen 1864.

▪ ET BRUDE- og LÅNELEGAT.▪

På Adsbøl kirkegård står en gravsten i blankslebent granit. Indskriften på den lyder:

Mindesten
 sat af
 Medborgere i Adsbøl og Graasten
 over
 Oberstlieutenant
 Eberhard Werner v.Vett
 f.d.28 febr. 1758 d.d.2 juni 1840
 Selv satte han sig et varigere minde
 ved sit brude og laanelegat.

Oberstløjtnant Werner v.Vett's
 gravsten på Adsbøl kirkegård

Vi har ikke kunnet finde frem til, hvornår gravstenen er rejst. Der er to ting, der er forkerte på den, nemlig den nævnte dødsdag, den 2. juni, og navnet Vett.

Ifølge kirkebogen er von Vette død den 21. juni, og vi kan da også i det nedenfor følgende testamente se, at han har tilføjet en bestemmelse til sin sidste vilje. Denne tilføjelse er underskrevet den 5. juni.

Familienavnet er Vette, og han underskriver sig Vette.

Undersøgelser på landsarkivet og oplysninger fra en i præstegården bevaret protokol om brudelegatet sætter os i stand til at fortælle historien om denne mand, der var æret og elsket af sine bysbørn i det lille samfund, som Adsbøl var i 1840.

Werner Eberhard Vette var søn af sognepræsten i Adsbøl, Jacob Eberhard Vette. Pastor Vette var født i Sønderborg i 1714, hvor hans far var præst. I 1743 blev han kapellan i Adsbøl, og fra 1750 sognepræst og tillige slotspræst i Gråsten. Pastor Vette virkede i embedet til 1782 og døde 1784.

I Adsbøl præstegård fødtes sønnen Eberhard Werner Vette.

Han fulgte ikke familietraditionen og blev præst, men valgte at gå militærvejen, og det von, han smykkede sit navn med, var noget, enhver officer på den tid fik tillagt.

I 1787, da han var knap 30 år gammel, træffer vi ham som premierløjtnant i Norske Liv-Regiment. Det var et rytterregiment, som senere hed Norske lette Dragoner.

I juli 1795 bliver von Vette afskediget med pension. Han er da 37 år, og den årlige pension er på 96 Rdlr. Den unge pensionist flytter hjem til moderen i Gråsten.

Da vi kommer i krig med englænderne i 1801, bliver der atter brug for officerer, og von Vette bliver udnævnt til kaptajn og kompagnichef i det slesvigske Landeværns Regiment. I 1804 udnævnes han til major, og fra 1807 får han gage som batterikommandør. 55 år gammel bliver han i 1813 oberstløjtnant, for så i 1816 at få sin afsked med pension. Denne er nu 600 Rdlr årlig.

Han flytter atter til Adsbøl, og lever her, til han i en alder af 82 år "døde af alderdomssvækkelse, stille og roligt, som han havde levet", som der står i kirkebogen.

von Vettes hjem, opført 1782

Da von Vette er død, og hans testamente åbnes, ser vi, at han har oprettet ikke mindre end tre legater. Den gamle og første protokol for brudelegatet, der i foråret 1977 er dukket op, er her en værdifuld kilde. På første side i protokollen læser vi, oversat til dansk:

"Hermed er det af Os bestemt, at disse 186 sider, der er sammenholdt med Vort segl, udgør en bog som protokol og regnskabsbog for det legat, der af afdøde oberstløjtnant v.Vette er testamenteret landsbyen Adsbøl.

Augustenborg d. 8 maj 1842
CA. Hz Holstein "

Et testamente skulle have kongelig konfirmation, og på den følgende side i protokollen er der en afskrift af kong Chr. VIIIs bekræftelse.

Denne stadfæstelse er iøvrigt også på tysk, og den slutter: "Gegeben in Unserer königlichen Residenzstadt Kopenhagen den 3. Novbr. 1840".

Hvorfor der så går halvandet år, før hertugen får de videre formaliteter i orden, vides ikke.

Selve testamentets ordlyd er også indført i protokollen. Det er ligeledes på tysk, og i oversættelse lyder det som følger - idet dog enkelte mindre væsentlige beskrivelser er udeladt:

Gråsten den 5. marts 1840

Jeg har efter moden overvejelse bestemt, at mine efterladenskaber efter min død skal fordeles således:

1. Skibskaptajn Jacob Nikolaj Vette i Nordborg skal have 800 Rigsbankdaler i sølv.
2. Demoiselle Anna Prehn, datter af afdøde pastor Prehn i Bjolderup, der nu er hos sin moder i Åbenrå, testamenterer jeg 800 rigsbankdaler i sølv og en egekiste med dens indhold, samt 12 porcelænstallerkener.
3. Min husholderske, Hanna Therkelsen, 640 rigs-

bankdaler i sølv. Den seng, hvori hun ligger, samtlige køkkenredskaber, excl. de ovenfor nævnte tallerkener, efterladte levnedsmidler samt møblerne i hendes kammer.

4. Byen Adsbøl, hvor jeg bor og har levet mine første barndomsår, giver jeg 2.000 rdl. kongelige obligationer, og således anbragt, at renten af denne kapital med et beløb på indtil 200 rdl. til køb af udstyr uddeles til enhver pige, der er født i Adsbøl, hvis opførelse er dadelfri og uberygtet.

Videre hedder det, at kapitalen ikke må anvendes til andre formål, og von Vette ønsker tillige, at der til indbyggerne i Adsbøl fremsendes en afskrift af denne hans sidste vilje, for at de og deres efterkommere kan overvåge legatets anvendelse.

Der bevilges årligt 5 rdl. for regnskabsføringen og ulejligheden hermed.

Til sidst understreger han, for at undgå enhver misforståelse, at han med benævnelsen Adsbøl ene og alene mener byen og på ingen måde kirkesognet Adsbøl.

5. Testamenteres til det kgl. Liv-Regiments lette dragoner 2.000 rigsbankdaler i kgl. obligationer, og renterne af denne kapital skal anvendes til understøttelse for de underofficerer, der

har udmærket sig, dog således, at de, der har modtaget Dannebrog's Ordenen, straks kan komme i betragtning og indstilles efter de højere stabsofficerers skøn.

v. Vette
Oberstløjtnant

Efter nogle måneders forløb gør v. Vette en tilføjeelse til testamentet:

" Udover de allerede disponerede midler bliver der en kapital tilbage, som under opsigst og administration af fattigkommissionen skal anvendes til lån til trængende håndværkere og til den arbejdende klasse. Lånene er på $2\frac{1}{2}\%$ rente, og hvert lån må ikke overstige 160 rdl., og der skal ses mere på redelighed og stræbsomhed end på hypotekens sikkerhed, uden dog at undlade at give agt herpå.

Det er min hensigt at støtte flid og driftighed og forhindre fattigdom, og jeg har den tiltro til kommissionen, at den vil følge hensigten i mine ønsker og vil understøtte maler Berg og daglejer Niels Jensen, som begge har en veksel hos mig på 100 rdl., så de får en rentenedsættelse.

Gråsten 5. juni 1840

v. Vette "

På protokollens næste sider konstaterer hertugen af Augustenborg, at midlerne til legatet er til stede, og som legatbestyrelse indsættes hofråd Bahrt, Augustenborg, og pastor Brag, der er sognepræst i Adsbøl. Dette sker den 27. marts 1842. Legatet er nu en realitet, og det kan træde i kraft.

Der redegøres for grundkapitalen. Der er 2.000 rigsbankdaler, fordelt på 6 obligationer, udstedt af det kongelige Finans Kollegium. De to å 500 rdl. er udstedt den 27. august 1811, og de fire obligationer å 250 rdl. er udstedt den 11. april 1812.

Hvordan er det muligt for en oberstløjtnant, som vi ved blev pensioneret i 1816 med 600 rdl. årligt, at samle de mange midler, han testamenterer bort. Når alt lægges sammen, drejer det sig om ikke mindre end mellem 8.000 og 9.000 rdl., hvilket på den tid var en ganske pæn formue.

Det viser sig, at en del af midlerne er arv. I protokollen findes en afskrift af en af obligationerne, og den har følgende påtegning: "Denne obligation transporteres hermed fra afgangne købmand Christian August Vettes bo til oberstløjtnant Eberhard Werner von Vette og søster Eleonore Mette Marie Vette. Den kgl. Lands Overret, samt Hof og Stadsrets Skifte Kommision. København d. 15. august 1822".

Som nævnt blev obligationer udstedt i årene 1811 og 1812, og de har deres særlige historie.

På den tid var vi i krig med England. I 1807 havde englænderne taget stort set hele den danske flåde som krigsbytte, men i nødens stund fremstod nye kræfter, der gik til kamp. Kaperkrigen begyndte.

I begyndelsen var det raske søfolk, der med nødtørftigt udrustede små både gik til angreb på fjendtlige handelsskibe og bragte de erobrede fartøjer for priseretten. Det viste sig, at der var mange penge i denne form for legaliseret "sørøveri".

Driftige købmænd blev derfor redere for kaperskibe, der nu blev bedre udrustet. I mange tilfælde gik flere købmænd sammen, dannede aktieselskaber og udrustede kaperfartøjer. Det var et lotterispil. Kaperskibet kunne blive ødelagt eller opsnappet af engelske marineskibe, og alt var tabt. De kunne imidlertid også være heldige og erobre et stort handelsskib med en kostbar ladning. Skib og ladning blev derpå solgt, og der er eksempler på, at et enkelt togt har givet rederen en gevinst på omkring 100.000 rdl.

Kong Frederik VI fandt så, at også hans slunkne kasse burde nyde godt at kaperens let tjente penge. Kongen udstedte derfor den 10. november 1810 en "Plakat", og denne er ligeledes afskrevet i proto-

kollen. Vi gengiver den nedenfor, dels for at vise tidens sprogbrug, og dels for at vise, at det ikke er nyt, at statsmagten finder ud af, hvor den skal hente skatter.

Frederik den Sjette af Guds Nåde Konge til Danmark og Norge, de Vender og Gothers. Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken og Oldenburg.

Vor synderlige Gunst og Bevaagenhed.

Da Vi allernaadigst have fundet Os bevæget at befale at Halvdelen af det, de til Fordel for nogen med Vort Kaperbrev forsynet Krydser opbragte Priser udbringes til mere end 10.000 Rdlr., saavel som en vis Deel af de Vore Sø- og Landmilitære tilfaldende Prisepenge, skulde gøres frugtbringende i Vor Kasse imod Obligationer, udstedte af Vort Finans Collegio og lydende paa Opsigelse efter 6 Aars Forløb, samt 4% aarlig Rente, saa have Vi allernaadigst villet bemyndige Eder, for de paa bemeldte Maade indkomne Penge i Vort Navn at udstede Obligationer under foranførte Vilkaar, hvilke Obligationer, som dette Vort allernaadigste Rescript bliver at udtrykke, skulde anses og være lige saa gyldige, som om de af Os selv egenhændige vare underskrevne.

Hermed ske Vor Vilje. Befalende Eder Gud.

Skrevet i Vor kongelige Residensstad Kiøbenhavn
Den 10. November 1810

Frederik R

Schimmelmann. Reventlow. Moltke. Wendt Lange

Og det var ikke småpenge, der på denne måde tilflød statskassen. I løbet af kaperkrigen prisedømtes der i Danmark skibe og ladninger til en værdi af over 100 millioner Rigsdaler.

Kongens gode ide bragte ca. 11 millioner i statskassen. Kaperrederen, købmand Vette i København, har fået sine obligationer ved at låne kongen en andel af sin gevinst, og disse obligationer arver så oberstløjtnanten i Adsbøl. I sidste række kommer fortjenesten fra kaperkrigen så brudene i Adsbøl og dragonerne i Århus til gode.

Efter oprettelsen af legatet i 1842 sker der ikke noget de følgende år. Regnskabet føres år for år omhyggeligt af pastor Brag. Han noterer hvert år renteindtægten, men udbetalinger finder ikke sted. Den eneste udgift i årene fra 1842-1849 er udgiften til regnskabsføreren, altså en indtægt for pastor Brag.

Krigen 1848-50 resulterer blandt andet i, at den danske stat overtager de augustenburgske og gråstenske godser og dermed også administrationen af brudelegatet. Protokollen bliver indsendt til amtmanden i Åbenrå, amtmand Heltzen, og han konstaterer, at pastor Brag i de sidste 5 år, bevidst eller ved en sjuskefejl hvert år har godskrevet sig selv 10 skilling for meget for sin regnskabsføring. Han bliver afkrævet dette beløb, som han betaler tilbage.

Pastor Brag var efter Istedslaget, hvor krigen afgjordes, flygtet fra Adsbøl. Han var en af hertugens ivrigste tilhængere og ikke særlig vellidt i sognet.

Legatets kapital er med renter i 1850 vokset til 2.838 Rbdl.

Kirkeinspektøren og Adsbøl nye sognepræst ønsker, at der tilføjes nogle tillægsbestemmelser til brudelegatet, uden at der dog ændres ved oberstløjtnant von Vettes hensigt.

Udbetalingsdagen ændres til den 31. december hvert år i Adsbøl præstegård. Er der kun en ansøger, får hun hele legatet. Er der flere, deles legatet i lige store portioner.

Endelig bestemmes det, at der skal indrykkes annonce i fire aviser, og den 17. august 1852 kan man i Freja, Dannevirke, Sønderborg Avis og Flensborg Zeitung læse:

Vetts Brudelegat for Adsbølle By.

Overensstemmende med de under 23. juni d.å. af Hs. Majestæt approberede tillægsbestemmelser til Oberstløjtnant Vetts testamente, angående det af ham for Adsbølle by stiftede brudelegat, ifølge hvilke hele den opsamlede rente skal deles i lige store portioner mellem de til legatet berettigede, som have meldt sig eller måtte melde sig inden den første uddeling.

Det bekendtgøres herved, at den første uddeling er berammet til d. 31. december d.å. om formiddagen kl. 10, til hvilken tid de vedkommende ville møde eller lade møde i Adsbølle præstegård, for at modtage den dem tilfaldende del af legatets rente, og bemærkes det tillige, at for såvidt de til legatet berettigede er ægteviede udenfor Adsbølle pastorat, have de inden den anførte termin til undertegnede sognepræst at indsende deres vielsesattester.

Kirkeinspektionen for Adsbølle kirke

d. 17. august 1852

Hornemann

N.E. Engell

Der meldte sig 17 ansøgere, men kun 15 fandt nåde for kirkeinspektionen, og det var det strenge fødestedskriterium, der resulterede i afslag for de to. Pastor Engell skriver i protokollen: "til lige havde anmeldt sig parcellist af Lønholm i Hellevad sogn Peter Andersens på Holbæk fødte hustru. Bestyrelsen tilskrev i den anledning kirkepatronatet og gjorde opmærksom på, at Holbæk, som er en parcel fra Auenbølgård, vel hørte til Adsbøl sogn, men ikke til Adsbøl by, for hvilken Vettes legat udelukkende er stiftet, og at Holbæk stedse opføres i kirkebøgerne og andet steds under sit eget særskilte navn, men aldrig under Adsbøl by, til hvilken den henhører lige så lidt som Kobberholm, Fiskebækskov eller de andre uden for Adsbøl liggende steder". I skrivelse af 23. december erklærer patronatet sig enig med afvisningen.

De 15 ansøgere modtog hver 43 rdl. og 20 sk. fra legatet i 1852. Året efter er der en ansøger fra Dynd kro, og bestyrelsen er lidt i tvivl, men beslutter dog, at Dynd kro må regnes med til Adsbøl, og udbetaler en legatportion på 75 rdl. til ansøgeren.

Men ikke blot fødestedet undersøges; også legatets anden bestemmelse om brudensandel undersøges. I 1883 er der en ansøger, om hvem sognepræsten har hørt nogle rygter. Han tager pigen lidt nærmere i forhør og skriver i protokollen: - at hun mod sine forældres vilje har hævet en forlo-

velse for at gifte sig med sin nuværende mand. Vielsen fandt sted i april - "und in ihrer Ehe schon am 8. August ein Kind geboren habe". Legatbestyrelsen er nu lidt i knibe, for der foreligger to tilfælde fra tidligere år, hvor legatet er blevet uddelt, selvom brud og brudgom har været sammen inden brylluppet, "men børnene blev først født senere".

Man vælger at spørge provst Gøttig i Åbenrå, og han svarer tilbage, at ansøgeren på ingen måde opfylder legatets betingelser om et omdømme som dadelfri og ubelastet, og at legatet ikke kan uddeles til hende.

Det er ikke hvert år, der er ansøgere, og så lægges renten hen til næste års udbetaling. Legatportionerne kan derfor variere en del, og regnskabet viser da også, at udbetalingerne svinger fra 37 rdl. til 75 rdl.

I den tyske tid har der været udbetalinger fra 75 mark til 450 mark i et enkelt år.

Protokollen, der løber til 1945, viser, at der dette år er udbetalt kr. 250,00.

I årene 1852-1864 føres protokollen på dansk, så bliver sproget tysk. Nu er det de tyske kirkelige myndigheder, der overtager bestyrelsen af legatet, og den 7. november 1867 får protokollen indført en

bekendtgørelse, der er underskrevet af Königliche Kirchwisitoriat für Apenrade. Prowst. Underskrifterne er Levetzau (Landråden) og Göttig (Provsten).

Bekendtgørelsen er indført på dansk og lyder:

For at lette en retfærdig og med fundatsen stemmende fordeling af det von Vetteske brudelegat fastsættes følgende punkter:

1. De, som tror sig berettigede til at deltage i det von Vetteske brudelegat, der fordeles hvert år d. 31. december, have derom inden d. 1. oktober at melde sig ved Adsbøl kirkeinspektion og på forlangende at godtgøre, at de er viede i det sidste år, samt at de iøvrigt haver de i fundatsen bestemte egenskaber, nemlig at de er uberygtede, ulastelige, i Adsbøl fødte piger.
2. Fortegnelsen over dem, der have søgt legatet, vil de tre første søndage i oktober måned være udhængte i Adsbøl kirkes våbenhus med opfordring inden oktober måneds udgang for kirkeinspektionen at forebringe mulige indsigelser imod ansøgerindernes kvalifikationer.

Der sker nu også en omveksling af de oprindelige obligationer, og legatets kapital er derefter på 3.750 mark, der forrentes med 4%. I de følgende

år sker det, at renter tilskrives hovedstolen, så denne i 1875 er steget til 4.500 mark.

Pengene er anbragt i sparekassen, men i 1897 bliver hele beløbet udlånt til gårdejer Lorenz N. Petersen i Kværns, der forrenter lånet med 4%.

I maj 1918 betaler Lorenz N. Petersen sit lån tilbage, og efter myndighedernes forlangende bliver der nu for legatkapitalen tegnet et krigslån. Selvom det bliver forrentet med 5%, må det vist siges at være en smule letsindigt at bruge legatmidler til krigslån på dette tidspunkt af krigen, hvilket det også viste sig at være.

I 1920 kan der endnu udbetales 225 mark til to ansøgere, men så er legatet gået i stå. Der er ikke indløbet renter fra krigslånet.

Imidlertid træder Sønderjyllands Valutaråd hjælpende til, og for tiden 1. juli 1920 til 30. september 1922 indbetales til legatet kr. 359,00 og derefter kr. 73,00 halvårligt.

På denne måde bliver legatet atter ydedygtigt, så der i 1925 kan udbetales en legatportion på kr. 250,00, og grundkapitalen er kommet op på kr. 1.501,45.

Regnskabsføreren noterer lakonisk i bogen: "Krigslånet må ved krigens følger anses totalt tabt".

Brudelegatet lever fortsat videre nu 135 år efter

dets oprettelse. At legatydelser nu ikke rækker langt til udstyr, højst til et par sko til bruden, er ikke von Vettes skyld. Han har næppe drømt om, at værdien af hans gode rigsdalere skulle blive så forringet.

Gennem mange år er det ofte hændt, at en brud, der var blevet betænkt med legatet, efter vielsen i Adsbøl gamle kirke lagde vejen forbi von Vettes grav og smykkede graven med sin brudebuket som en hilsen og tak.

Også lånelegatet lever idag. Det administreres af en ulønnet bestyrelse på 5 mand. Borgmesteren i Gråsten er formand; derudover vælges tre medlemmer i Gråsten kommune og 1 medlem i Sundeved kommune.

Også for dette legat har fundatsen undergået visse ændringer, men formålet at yde lån til retskafne og trængende personer af håndværkerstanden og den arbejdende klasse er uændret, men den maximale ydelse på 160 rdl. er idag kr. 2.000,00, og renten er 5%. Men stadig ses på lånsøgerens retskaffenhed og flid mere end på sikkerheden for lånet, selvom dette sidste ikke lades ude af betragtning.

Med rette kan det hævdes, at indskriften på oberstløjtnant von Vettes gravsten taler sandt med ordene:

SELV SATTE HAN SIG ET VARIGERE MINDE.

Nødpenge

På modstående side vises billeder af nødpenge fra Gråsten 1920.

Til det lokalhistoriske arkiv vil vi gerne have en komplet samling af nødpenge fra Gråsten, Rinckenæs og Kværns. Skulle nogle af vore medlemmer ligge inde med dubletter, som de kan undvære, er vi meget interesserede i at modtage dem.

Senere håber vi at kunne bringe en artikel med oplysninger om, hvem der har tegnet dem og nødpengenes historie iøvrigt.

I mark sedlen fra Gråsten viser to mænd, der hejser Dannebrog. Det skal efter sigende være bager Stender og Kristian Timmermand.

Alle oplysninger om nødpenge og eventuelle sedler bedes sendt til formanden eller afleveret på biblioteket.

Efterlysning

Til alt held har vi i arkivet ovenstående billede af pladen på den store eg på Ahlefeldvej over for posthuset.

Hvor er pladen nu. ?

